

SIVILOMBUDSMANNEN

Forebyggingsenheten

BESØKSRAPPORT

Drammen fengsel

24.–25. mai 2016

SIVILOMBUDSMANNEN

Drammen fengsel v/fengselsleder Runar Jensrud
Eirik Børresens allé 20
3015 DRAMMEN

Senter for rusforebygging v/Siri Kolseth
Postboks 177
3001 DRAMMEN

Vår referanse
2016/832

Deres referanse

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
31.08.2016

Oversendelse av rapport etter besøk 24.-25. mai 2016

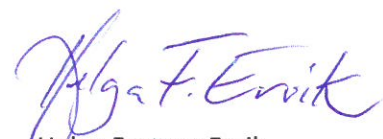
Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Drammen fengsel 24.-25. mai 2016.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne blir gjort tilgjengelig for innsatte, ansatte og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen 1. desember 2016.

Både fengselet og helsetjenesten bes å utforme sine svar slik at de kan offentliggjøres. Dersom svarene inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svarene som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Vedlegg

Kopi:

Justis- og beredskapsdepartementet
Helse- og omsorgsdepartementet
Kriminalomsorgsdirektoratet
Kriminalomsorgen region sør

SIVILOMBUDSMANNEN

Drammen fengsel

24.–25. mai 2016

Innholdsfortegnelse

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat.....	3
2	Sammendrag	4
3	Gjennomføring av besøket	7
4	Om Drammen fengsel.....	8
5	Situasjonen for kvinnelige innsatte	10
6	Fysiske forhold	13
	6.1 Uteområder.....	13
	6.2 Sanitære forhold	13
7	Kommunikasjon og språk	16
	7.1 Informasjon ved innkommst	16
	7.2 Kommunikasjon med utenlandske innsatte	17
	7.3 Informasjon om kontaktbetjentordningen.....	18
8	Beskyttelse og ivaretagelse.....	19
	8.1 Kartlegging og håndtering av selvmordsrisiko	19
	8.2 Trygghetsfølelse	19
9	Kontakt med familie og venner	21
	9.1 Besøk.....	21
	9.2 Telefontid	21
10	Aktivitetstilbud og fellesskap	23
	10.1 Sysselsetting.....	23
	10.2 Fellesskap og tid utenfor cella	24
	10.3 Rusprogram.....	25
11	Kontrolltiltak.....	27
	11.1 Visitering	27
	11.2 Utelukkelse fra fellesskapet	27
	11.2.1 Omfang og varighet.....	28
	11.2.2 Rettssikkerhet i saksbehandlingen.....	28
	11.2.3 Oppfølging av innsatte i mottaksavdelingen	29
	12.2 Innkommst	31

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de som er fratatt friheten er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

2 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Drammen fengsel 24.–25. mai 2016. Datoene for besøket ble ikke varslet på forhånd. Drammen fengsel har en kapasitet på 54 soningsplasser fordelt på tre avdelinger, alle på høyt sikkerhetsnivå. Fengselet tar i mot både kvinner og menn.

Til tross for at klare internasjonale standarder slår fast at kvinnelige innsatte skal holdes fysisk adskilt fra mannlige innsatte, satt kvinner og menn sammen på alle avdelinger i Drammen fengsel.

Kvinnelige og mannlige innsatte jobbet sammen, hadde fellesskap sammen, var til lufting sammen, gikk på skole sammen og trente sammen. Dette setter store krav til bemanningen og sikkerheten i fengselet. Under besøket ble det gjort en rekke funn som tilsier at kvinnelige og mannlige innsatte ikke bør sitte sammen slik de gjør i Drammen fengsel.

Forebyggingsenheten fikk en rekke tilbakemeldinger om at betjentene var tilstede under fellesskap i avdelingene. Det fremkom også av fengselets rutiner at fellesskapet skal gjennomføres med tilsyn. Til tross for de ansattes fokus på ivaretagelse av de innsattes sikkerhet fremkom det imidlertid en betydelig risiko for at trakassering, overgrep mv. kunne skje og det kom frem at kvinnelige innsatte var gjenstand for mye uønsket oppmerksomhet fra mannlige innsatte. Risiko for uønskede hendelser ved minimumsbemanning og i hektiske perioder ble bekreftet.

Funn viste videre at det på noen områder var vanskelig å gi mannlige og kvinnelige innsatte samme tilbud i fengselet. Dette var delvis begrunnet med at kvinnene utgjør et mindretall som trenger tilrettelegging, og delvis med at sikkerhetsbehovet øker når menn og kvinner er sammen. Fengselet hadde i liten grad tilbud for kvinnelige innsatte alene.

I Drammen fengsel manglet 39 av 54 celler eget toalett og dusj. Det ble benyttet dobøtter om kvelden og natten, uten mulighet for utlåsing ved behov. Flere av de innsatte oppgav at de opplevde det som nedverdiggende å bruke dobøtten og at de derfor brukte vasken som toalett om natten. Vasken måtte også brukes til tannpuss og til å vaske bestikket som hver enkelt har fått utdelt. Kvinner har særskilte sanitære behov, spesielt i forbindelse med menstruasjon, overgangsalder og ved graviditet. Mangelen på toaletter på cellene og begrenset tilgang til dusj store deler av døgnet, utgjør derfor et spesielt problem for kvinner.

Det ble funnet at en svært høy andel innsatte tilbringer mindre enn åtte timer utenfor cellen sin per dag. Tall gitt av fengselet for 2015 viser at anslagsvis 41 prosent av de innsatte hadde mindre enn åtte timer utenfor cella på hverdager. I helgene hadde cirka 93 prosent av de innsatte mindre enn åtte timer utenfor cella per dag. Sammen med begrensede muligheter for aktivitet både på hverdager og i helger er dette problematisk. Det kom frem under besøket at fengselets uteområder i liten grad gav mulighet for mosjon og aktivitet i frisk luft.

Funn under besøket viste at fengselet kun unntaksvis benytter seg av tolk i sitt arbeid med utenlandske innsatte til tross for at de utgjør en betydelig andel av de innsatte. Flere av de utenlandske innsatte opplevde ikke å ha fått god og forståelig informasjon ved innkomsten. Utenlandske innsatte vil også i mange tilfeller stille svakere fordi de har lavere kunnskap om norsk regelverk, rettigheter og klagemuligheter. Det fremkom også at en del utenlandske kvinnelige innsatte følte seg avhengige av mannlige innsatte for å få og forstå informasjon.

Sivilombudsmannen påpeker som positivt at fengselet har en informasjonsvideo som kan vises til nyinnsatte på seks ulike språk.

Under besøket kom det frem at mange innsatte ikke hadde hatt, eller ikke opplevde å ha hatt, samtale med helsetjenesten i forbindelse med innkomst. Videre kom det frem at innsatte skal ha blitt brukt som tolk i samtale med helsetjenesten. Det ble funnet svakheter i rutinene for kartlegging av psykisk helse ved innkomst og oppfølging av innsatte som satt på full isolasjon. Internasjonale standarder slår fast at innsatte som sitter på full isolasjon bør få tilsyn av helsepersonell minimum en gang om dagen.

Anbefalinger

Fysiske forhold

- Inntil det er installert toaletter på alle celler bør alle innsatte sikres mulighet til å bruke toalettene ved behov uansett tid på døgnet.

Kommunikasjon og språk

- Fengselet bør sikre at alle innsatte ved innkomst mottar oppdatert informasjon om sine rettigheter og fengselets rutiner og det bør sikres at informasjonen er forstått.
- Fengselet bør tilby tolk ved innkomstsamtale til alle innsatte som ikke har tilstrekkelige ferdigheter i norsk eller engelsk eller et annet språk som ansatte fullt ut behersker, og når avgjørende informasjon skal gis på et senere tidspunkt. Spørsmålet «trenger du tolk?» bør stilles på flere språk slik at det er sikkert at det blir forstått. Tilbud om og bruk av tolk bør dokumenteres.
- Fengselet bør sikre at alle nyinnsatte får informasjon om sine kontaktbetjenter og at disse så raskt som mulig gjør seg til kjenne for den innsatte.

Beskyttelse og ivaretagelse

- Fengselet bør ha skriftlige rutiner for forebygging og håndtering av selvmordsrisiko.

Kontakt med familie og venner

- Fengselet bør legge til rette for innsatte som ikke har mulighet til å få besøk av familie og venner utenfor fengselet på grunn av lang reisevei, kan få kommunisere med dem via Skype eller tilsvarende nettløsning.

Aktivitetstilbud og fellesskap

- Fengselet bør iverksette tiltak for styrke sysselsettingsgraden.
- Fengselet bør legge til rette for aktiviteter der kvinnelige innsatte kan være separert fra mannlige innsatte.
- Fengselet bør iverksette tiltak som sikrer at innsatte som ikke er ilagt restriksjoner har anledning til å tilbringe minst åtte timer utenfor cella hver dag, sysselsatt med meningsfulle aktiviteter. Det bør spesielt legges til rette for mer tid utenfor cellen i helgene.
- Fengselet bør sikre at kvinner med behov for rusmestringsprogram får tilbud om kurs eller annet tilrettelagt opplegg på lik linje med menn

Kontrolltiltak

- Visitasjon bør gjennomføres trinnvis, ved at den internerte får tilbake klær til overkroppen før plagg nedentil fjernes.
- Fengselet bør sikre korrekt lovanvendelse på vedtak om utelukkelse fra fellesskap.

Helsetjenester

- Fengselet bør sørge for at alle henvendelser til helseavdelingen, herunder til tannlege, fysioterapeut, psykolog og psykiater, behandles fortrolig. Ansatte bør sikre at samtalelapper til helseavdelingen legges i lukket konvolutt, og at konvolutter gjøres lett tilgjengelig for alle innsatte.
- Fengselet bør sørge for at det finnes samtalelapper på de mest hyppig brukte språkene.
- Fengselet og helseavdelingen bør i samarbeid kvalitetssikre rutinene for informasjonsflyt mellom fengselet og helseavdelingen om nyinnsatte
- Helsetjenesten bør sikre at alle nyinnsatte får en helsevurdering av lege, eller sykepleier som rapporterer til lege, helst i tilknytning til innsamlingssamtale eller senest i løpet av ett døgn.
- Helsetjenesten bør utarbeide rutiner for å kartlegge psykisk helse og selvmordsrisiko i innsamlingssamtalen
- Helsetjenesten bør sikre at innsatte som sitter på full isolasjon får tilsyn av helsepersonell minimum en gang om dagen.
- Fengselet og helseavdelingen bør samarbeide om å sikre at det ikke forekommer avvik i forbindelse med utdeling av medikamenter.
- Helseavdelingen bør aldri bruke betjenter eller innsatte som tolk i forbindelse med helsesamtaler.
- Det bør benyttes tolk ved behov i samtaler med helsetjenesten.

3 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Drammen fengsel 24. og 25. mai 2016. Besøket var delvis varslet, det vil si at fengselet i begynnelsen av april ble varslet om at et besøk ville finne sted i perioden mai–juni 2016. I forkant av besøket mottok forebyggingsenheten etterspurt informasjon fra fengselet, og relevante rapporter fra tilsynsrådet. Forebyggingsenheten sendte også informasjonsmateriale til fengselet i form av brosjyrer og plakater på flere språk. Plakatene var hengt opp og brosjyrene var gjort tilgjengelig for fengselets innsatte.

Under besøket ble det gjennomført en befaringsrunde av alle avdelinger, treningsrom, bibliotek, arbeidsdrift, kjøkken, skole og uteområder. Det ble gjennomført samtaler med innsatte, noen ansatte og ledelsen.

Det var en særskilt målsetning med besøket å se på forholdene for kvinnelige innsatte, spesielt i lys av at kvinner og menn soner sammen på avdelingene i Drammen fengsel. Det ble derfor gjennomført samtaler med alle de kvinnelige innsatte på besøkstidspunktet.

Drammen fengsel har også en høy andel utenlandske innsatte. Det ble gjennomført en rekke samtaler med tolk.

Videre ble det gjennomført samtaler med helseavdelingen ved fengselet, og med fengselets aktivitør.

Besøket ble avsluttet med et møte med ledelsen.

Følgende personer fra Sivilombudsmannens kontor deltok:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, samfunnsviter)
- Jonina Hermansdottir (seniorrådgiver, kriminolog)

Fengselets ledelse og øvrige ansatte bistod velvillig under hele besøket.

4 Om Drammen fengsel

Drammen fengsel ligger i Drammen sentrum, i samme bygning som Tinghuset. Fengselet ble bygd i 1962, og har en kapasitet på 54 soningsplasser, alle på høyt sikkerhetsnivå. På besøkstidspunktet var beleggsprosenten på 90,7 prosent. Antall soningsdøgn i 2015 var 17 917.

Fengselet var inndelt i følgende avdelinger:

- Avdeling 1: mottaksavdelingen – 10 plasser
- Avdeling 6: fellesskapsavdeling – 27 plasser fordelt på to underavdelinger, med henholdsvis 14 og 13 plasser
- Avdeling 7: fellesskapsavdeling – 17 plasser

Fengselet tar i mot både kvinner og menn, som soner sammen i alle de tre avdelingene. Ved forebyggingsenhetens besøk var det totalt 49 innsatte, hvorav tolv kvinner fordelt på alle avdelingene. Én kvinne satt i mottaksavdelingen, åtte i avdeling 6 og tre i avdeling 7. Fengselet oppgav at de i utgangspunktet ønsker å ha så få kvinner som mulig, men at antallet varierer mellom fem og 15 kvinnelige innsatte. I 2015 var det i snitt 50 innsatte i Drammen fengsel, derav i snitt ni kvinner og 41 menn.

Drammen fengsel er primært et fengsel for varetekt og korte dommer. Domfelte på korte dommer kan sitte hele perioden i Drammen fengsel, ved lengre straffer kan man sitte i der påvente av plass i annet fengsel. På besøkstidspunktet var andelen varetektsinnsatte 63 prosent. Per 14. april 2016 var gjennomsnittlige domslengde 1,2 år (441 dager) for menn og 0,6 år (204 dager) for kvinner. Fengselet oppgav at gjennomsnittlige sittedøgn var cirka 40 dager.

Ved gjennomføringen av besøket var 47 prosent av de innsatte utenlandske, fordelt på 13 nasjonaliteter.

Drammen fengsel er et såkalt takfengsel, og er lokalisert i bygningens første, femte, sjette, syvende og åttende etasje. Mottaksavdelingen og hovedvakten var separert fra resten av fengselet med tre etasjer som disponeres av Drammen tingrett.

I tillegg til mottaksavdelingen (avdeling 1), inneholdt første etasje hovedvakt, mottaket og luftegård. Mottaket bestod av et rom der registrering og visitering gjennomføres, en dusj og et lite lager. Fengselet hadde tilgjengelig undertøy til kvinner og nødvendige sanitærartikler.

I sjette etasje lå besøksavdelingen og avdeling 6, samt et treningsrom i tilknytning til avdelingen. Syvende etasje bestod av fellesskapsavdeling 7, vaskeri, monteringsverksted, kjøkken, bibliotek og treningsrom. I avdeling 7 var det krav om at de innsatte var sysselsatt. Avdelingen ble betegnet som mer åpen enn avdeling 6. Femte etasje rommet administrasjon og helseavdeling. Åttende etasje bestod av et treningsrom og luftegård.

Størrelsen på cellene varierte noe mellom avdelingene; cirka 11,5 m² i mottaksavdelingen og cirka 10 m² i avdeling 6 og 7. Standard inventar på cellene var skrivebord, hyller, seng, stol, skap, tv, kjøleskap, vannkoker og callingsystem med radio. Alle celler hadde vinduer. I mottaksavdelingen var vinduene dekket av film som hindret inn- og utsyn, men som slapp inn lys. Ingen av vinduene kunne åpnes.

I mottaksavdelingen inneholdt cellene dusj og toalett. Cellene i avdeling 6 og 7 inneholdt i all hovedsak vask og dobøtte – se kapittel 6.2 *Sanitære forhold*.

5 Situasjonen for kvinnelige innsatte

Kvinner i fengsel er på flere områder særlig utsatte. Kvinnelige innsatte har i større grad enn mannlige innsatte vært utsatt for seksuelle overgrep som ofte fører til traumer, skam og skyldfølelse. Mange kvinnelige innsatte sliter med dårlig selvfølelse som følge av vanskelige oppvekstvilkår og traumatiske opplevelser, blant annet som følge av seksuelle overgrep og prostitusjon.² I en studie gjennomført i tre kvinnefengsler i Norge oppgav 57 prosent av de kvinnelige innsatte at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder og 42 prosent at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep som barn.³

Blant annet for å beskytte kvinner mot seksuell trakassering og overgrep slås det entydig fast i FNs standard minimumsregler for behandling av innsatte (Mandela-reglene) at kvinnelige innsatte skal holdes fysisk adskilt fra mannlige innsatte.⁴ Dette understrekes også i FNs regler for behandling av kvinnelige innsatte og ikke-frihetsberøvende tiltak for kvinnelige lovbrøyttere (Bangkokreglene) punkt 18.8, og av den europeiske torturforebyggingskomité (CPT).⁵

Nasjonalt er det i stortingsmelding 12 (2014-2015) *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*⁶ og i stortingsproposisjon 1 S (2014-2015) fra Justis- og beredskapsdepartementet⁷ uttalt at kvinner skal sone adskilt fra menn. Det trekkes også frem at kvinnelige og mannlige innsatte skal ha likeverdige forhold både innholdsmessig og fysisk. Dette prinsippet om likeverdighet trekkes også frem i de internasjonale normene.⁸

Til tross for de klare internasjonale standardene, som også støttes av nasjonale føringer, sitter kvinner og menn sammen på alle avdelingene i Drammen fengsel. Under besøket ble det gjort en rekke funn som underbygger at praksisen med at kvinnelige og mannlige innsatte sitter sammen slik de gjør i Drammen fengsel bør opphøre.

Fengselet oppga at det så langt det var mulig, ble gitt samme tilbud til kvinner og menn. Dette var imidlertid vanskelig å gjennomføre på noen områder, blant annet fordi kvinnene utgjør et mindretall som trenger tilrettelegging, eller at sikkerhetsbehovet øker. For eksempel var vaskeriet en arbeidsplass der kvinner og menn ikke kunne jobbe sammen fordi det som oftest ikke var betjenter til stede. På besøkstidspunktet var det tolv kvinnelige innsatte, men ingen kvinner som jobbet på vaskeriet.

Det kom også frem at kvinner ikke ble gitt samme tilbud om rusmestringsprogram som menn (se kapittel 10 *Aktivitetstilbud og fellesskap*).

Fengselets aktivtør tilbød treningstimer for kvinner to ganger i uken. Ut over dette hadde ikke fengselet noe tilbud der de kvinnelige innsatte var adskilt fra de mannlige innsatte.

² Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar, Kriminalomsorgen, 2015 og St.meld. nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

³ Amundsen, Marie-Lisbeth (2010) *Bak glemselens slør*.

⁴ FNs standard minimumsregler for behandling av innsatte, «Mandela-reglene», vedtatt av FNs generalforsamling 17. desember 2015, regel 11(a).

⁵ CPT Standards, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, side 94, punkt 24.

⁶ Meld. St.12 (2014-2015) *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*, del 9.3.4.

⁷ Prop 1 s (2015 – 2015) Justis- politidirektoratet, del 6.1.1.

⁸ CPT Standards, side 94, punkt 25.

Kvinner har særskilte sanitære behov, spesielt i forbindelse med menstruasjon, overgangsalder og ved graviditet. Mangelen på toaletter på cellene i avdeling 6 og 7 og begrenset tilgang til dusj store deler av døgnet, utgjør derfor et spesielt problem for kvinner (se kapittel 6.2 *Sanitære forhold*).

I avdeling 6 og 7 hadde kvinnelige og mannlige innsatte fellesskapstid sammen. Dette setter store krav til bemanningen og sikkerheten i fengselet. Fellesskapet ble gjennomført i korridorene i avdelingen med åpne celledører. De innsatte hadde anledning til å være inne på hverandres celler, men ikke til å lukke døren.

Det kom frem i samtaler med både innsatte og ansatte at kvinnelige innsatte var gjenstand for mye uønsket oppmerksomhet fra mannlige innsatte. Forebyggingsenheten ble også gjort oppmerksom på at en kvinnelig innsatt var blitt gravid under soning i Drammen fengsel i 2015.⁹

Forebyggingsenheten fikk en rekke tilbakemeldinger på at betjentene var tilstede under fellesskap i avdelingene. Det fremkom også av fengselets rutiner at fellesskapet alltid skal gjennomføres med tilsyn. Til tross for fokus på ivaretagelse av de innsattes sikkerhet var det en betydelig risiko for at trakassering, overgrep mv. kunne skje. De åpne celledørene i tillegg til en grunnbemanning på to betjenter per avdeling utgjorde en risiko for at det kunne forekomme hendelser som ikke ble fanget opp av betjentene (se kapittel 8.2 *Trygghetsfølelse*). Det understrekes at det kan forekomme tvang og overgrep uten at dette sees eller høres. Kvinnelige innsatte vil kunne være utsatt for press og trusler som gjør at tvang og overgrep ikke oppdages av de ansatte.

Ledelsen bekreftet risikoen for uønskede hendelser, spesielt når fengselet hadde tilnærmet minimumsbemanning og i hektiske perioder.

Fengselet hadde gjennomført noen tiltak for at betjentene skulle ha bedre oversikt i fellesskapstiden; i avdeling 6 var de felles toalettene og dusjene nylig delt opp slik at kvinner og menn hadde separate fasiliteter.

Videre kom det frem at lite bruk av tolk og en stor andel utenlandske innsatte resulterte i at kvinnelige innsatte følte seg avhengige av mannlige innsatte for å få informasjon. En slik avhengighet kan føre til et uheldig maktforhold blant de innsatte og gjøre kvinner mer sårbare overfor mannlige innsatte (se også kapittel 7.2 *Kommunikasjon med utenlandske innsatte*).

Soningsforholdene i Drammen fengsel innebar at kvinnelige og mannlige innsatte hadde fellesskap sammen, jobbet sammen, var til lufting sammen, gikk på skole sammen og trente sammen.

The Association for the Prevention of Torture (APT) trekker i sin guide *Women in detention* frem at begrenset kontakt mellom kvinnelige og mannlige innsatte kan bidra til en viss normalisering av livet i fengsel, og bidra til at kvinner får et bredere program og aktivitetstilbud.¹⁰ APT understreker imidlertid at en slik ordning må være basert på kvinnens samtykke og i situasjoner der fengselet kan ivareta sikkerheten på en tilstrekkelig god måte.

Det gis i denne rapporten anbefalinger som er basert på at det per i dag sitter både mannlige og kvinnelige innsatte sammen i fengselet. Det understrekes imidlertid at klare internasjonale

⁹ Kvinnen sonet sammen med sin ektemann, men hadde samme regler som resterende innsatte.

¹⁰ The Association for the Prevention of Torture, *Women in detention: a guide to gender-sensitive monitoring*, 2013.

standarder og de funnene som ble gjort under besøket, tilsier at kvinner og menn ikke bør sitte sammen slik de gjør i Drammen fengsel.

6 Fysiske forhold

6.1 Uteområder

Det at Drammen fengsel er et takfengsel innebærer at hovedluftegården er lokalisert på bygningens tak. Luftegården består av tre adskilte områder med murer rundt og gitter i taket. Et av områdene hadde et bordtennisbord, og i et annet var det mulighet for å spille basketball. Området gav liten reell mulighet for mosjon. Det var rikelig med benker, men ingen mulighet for å sitte under tak.

Utendørsopphold i avdeling 1 ble gjennomført i et lufterom på bakkeplan på cirka 29 m² med tak og vegger på tre sider og tett gitter ut mot bakgården på den ene langsiden. Det var spill og dart tilgjengelig. Luftrommet fremstod ikke som et reelt uteområde – det var lite innfall av naturlig lys, liten mulighet for fritt utsyn og ingen mulighet for mosjon.

Mulighet for fysisk aktivitet i friluft er viktig for innsattes velferd, og uteområdene i et fengsel bør legge til rette for og stimulere til aktiviteter i friluft. CPT vektlegger dette i sin standard for fengsler.¹¹ Mandela-reglene fastsetter også at utendørsarealer skal gjøre det mulig for innsatte å ha fysisk aktivitet.¹² Utendørsarealene i Drammen fengsel fremstod på denne bakgrunn som lite tilfredsstillende.

6.2 Sanitære forhold

I forskrift til straffegjennomføringsloven § 3-22 heter det at oppholdsrom og innsattes rom «skal ha tilfredsstillende utstyr og inventar, og holdes i ordentlig stand». I de europeiske fengselsreglene står det at «Innsatte skal ha lett tilgang til sanitæranlegg som er hygieniske og i pakt med retten til privatliv.»¹³ I Mandela-reglene legges det også vekt på at de innsatte skal ha tilgang til sanitæranlegg ved behov.¹⁴

I Kriminalomsorgens rapport *Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar (2015)* understrekes det spesielt at tilrettelegging for kvinner i fengsel blant annet innebærer at celler skal tilrettelegges med toalett og dusj. De europeiske fengselsreglene peker på at «*det skal tas særlig hensyn til kvinners hygienebehov*».¹⁵

I Drammen fengsel manglet det toalett på 39 av 54 celler. Dette gjaldt avdeling 6 og 7.

I avdeling 6 hadde to av 27 celler eget toalett. De øvrige måtte bruke separate fellesanlegg for kvinner og menn. Kvinnene hadde tilgang til to toaletter og to dusjer, mens mannlige innsatte hadde tilgang til to toaletter, ett pissoar og to dusjer. I avdeling 7 hadde tre av 17 celler eget toalett. Resterende celler delte to felles toaletter og dusjer for både kvinner og menn. Alle toalettene og dusjene kunne låses fra innsiden.

På dagtid hadde de innsatte stort sett mulighet til å benytte toalettene, enten fritt i fellesskapstiden eller ved å ringe etter betjent for å bli fulgt. På hverdagene gjaldt dette mellom klokken 07.30 og 21.30, og i helgene mellom klokken 08.30 og 19.30. I løpet av disse periodene var det til sammen

¹¹ CPT Standards, side 18, punkt 48.

¹² Mandela-reglene, regel 23, nr. 2.

¹³ De europeiske fengselsreglene, punkt 19.3.

¹⁴ Mandela-reglene, regel 15.

¹⁵ De europeiske fengselsreglene, punkt 19.7.

minst en time i forbindelse med vaktskifter og lunsj for de ansatte, der de innsatte ikke hadde tilgang til toalett. På kveld og natt hadde de innsatte ikke tilgang til toalett.

På en vanlig hverdag gikk de innsatte på avdeling 6 og 7 minst ti timer sammenhengende på kveld og natt uten tilgang til toalett og i helgene minst 13 timer. I tillegg til dette kom periodene de innsatte ikke kunne låses ut på dagtid.

For å bøte på mangelen på tilgang til toaletter var det satt ut dobøtter på cellene. Som ved Sivilombudsmannens besøk til Drammen fengsel i 2013 kom det tydelig frem at dobøttene ble oppfattet som uverdige. Spesielt for kvinner var dobøtten vanskelig å bruke, både til vanlig og spesielt i perioder med menstruasjon. Det ble også trukket frem at det å gå gjennom gangen for å tømme bøtten på morgenen ble oppfattet som svært nedverdiggende. Noen nevnte også at ved innlåsing på dagtid kunne man risikere at betjenter låste seg inn på cella mens man satt på bøtten. Videre ble det stilt spørsmål ved rengjøringen av bøtten og hygiene ved bruk av disse bøttene. Helseavdelingen i fengselet trakk også frem dobøttene som en hygieniserisiko.

Det kom også frem at mange innsatte ikke benyttet seg av dobøttene, men i stede benyttet vasken på rommet til å tisse i. Selv om dette er en løsning som er enklere for menn enn kvinner, kom det frem at også mange kvinner valgte denne løsningen fremfor dobøtten. Vasken er også der de innsatte var pålagt å vaske bestikket sitt, der de vasket hender og ansikt, hentet vann til å drikke og pusset tenner mv.

Etter besøk i Drammen fengsel i juni 2013 ba Sivilombudsmannen Kriminalomsorgen region sør om en nærmere redegjørelse for de sanitære forholdene i Drammen fengsel, og mulighetene for utlåsing på kvelds- og nattestid. Det ble også stilt spørsmål om regionen anså at det å være henvist til dobøtter i opp mot halve døgnet ligger innenfor forskriftens krav om «tilfredsstillende utstyr og inventar», og de europeiske fengselsreglenes krav om lett tilgang til hygieniske sanitærforhold.

Fengselet oppgav under besøket at det var blitt bevilget penger fra Kriminalomsorgsdirektoratet til installering av toaletter i samtlige celler i avdeling 6 og 7. Arbeidet var planlagt gjennomført sommeren 2016, men var nylig blitt utsatt ett år, blant annet på grunn av prioriteringer hos Statsbygg og Tingrettens behov for at arbeidet må gjøres i rettsferien.

CPT gav i 2011 anbefalinger til Norge blant annet når det gjelder tilgang til toalett i fengsler. Der ble det ble trukket fram at innsatte som trenger å gå på toalettet skal ha mulighet til det uten utsettelse, også om natten.¹⁶ Videre understreker CPT i sin standard for fengsler:

«The CPT must state that it does not like the practise found in certain countries of prisoners discharging human waste in a bucket in their cells (which are subsequently “sloppet out” at appointed times). Either a toilet facility should be located in the cellular accommodation or means should exist enabling prisoners to use a toilet facility to be released from their cells without undue delay at all times (including at night)».¹⁷

¹⁶ Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT), *Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 18 to 27 May 2011*, CPT/Inf (2011), side 23.

¹⁷ CPT Standards, side 18, punkt 49.

Anbefalinger

- Inntil det er installert toaletter på alle celler bør alle innsatte sikres mulighet til å bruke toalettene ved behov uansett tid på døgnet.

7 Kommunikasjon og språk

7.1 Informasjon ved innkommst

De fleste innsatte har et stort informasjonsbehov i forbindelse med innsettelsen, spesielt de som sitter i fengsel for første gang. Gode mottaksrutiner skal sikre at innsatte raskt blir satt inn i sine rettigheter og plikter i fengsel, og at spesielle behov, risikofaktorer og sårbarhet hos den enkelte avdekkes. Dette er et viktig ledd i å minimere risikoen for selvmord, selvskading og forverring av psykiske lidelser. Samtidig er det en utfordring at innkommstprosessen for mange innsatte kan være preget av sjokk eller rus, eller at de innsatte ikke snakker eller forstår norsk eller engelsk. Det vil derfor ofte være behov for at viktig informasjon gjentas, med tolk om nødvendig, for å sikre at de innsatte har fått og forstått nødvendig informasjon.

Mandela-reglene slår fast at alle innsatt umiddelbart etter innkommst skal gis informasjon om blant annet lovverk og interne fengselsregler, rettigheter og plikter og all relevant informasjon som gjør det mulig for en innsatt å tilpasse seg hverdagen i fengsel.¹⁸ Det understrekes også at informasjonen skal gis på en måte og i et språk som den innsatte forstår. Dette slås også fast i de europeiske fengselsreglene.¹⁹

Drammen fengsel har utarbeidet en innkommstinstruks og en sjekkliste der innkommstrutinene ved fengselet fremkommer. I denne sjekklisten skal det kvitteres hver gang informasjon er gitt, for å sikre at innsatte får den informasjonen de skal ha. Dette er en god praksis. Fengselet opplyste at alle nyinnsatte i tillegg til innkommstamtale med betjent skal ha en innkommstamtale snarest mulig etter innkommst med fokus på «å være samtalepartner, lytte og avdekke akutte hjelpebehov og foreta en minikartlegging».²⁰ Denne samtalen skal gjennomføres av sosialkonsulenten. Det skal også gjennomføres samtale med helseavdelingen (se også kapittel 12.2 *Innkommst*).

Kriminalomsorgen region sør har utviklet en informasjonsvideo, særlig rettet mot utenlandske innsatte, som kan vises på seks ulike språk.²¹ Videoen var fast tilgjengelig på en minnepinne i TVen på hver celle i innkommstavdelingen. Dette fremstod som en god løsning som ga mulighet til å få informasjonen gjentatt og formidlet viktig informasjon på en tilgjengelig måte. Det bemerkes imidlertid at videoen var spesielt rettet mot menn. Fengselet hadde ikke skriftlig informasjonsmateriale til de innsatte ut over oppslag på informasjonstavler i de ulike avdelingene. Oppslagene var stort sett på norsk og engelsk.

Det kom fram under besøket at mange av de innsatte opplevde at de hadde fått lite informasjon i forbindelse med innkommsten. Dette gjaldt spesielt utenlandske innsatte, men også innsatte som snakket norsk opplevde å ha fått lite informasjon.

Selv om fengselet har utviklet og følger en rutine for å sikre alle innsatte får informasjon ved innkommsten, syntes det å være behov for å styrke informasjonsarbeidet i forbindelse med innkommst. Det kan være hensiktsmessig å ha skriftlig informasjonsmaterieell om regler og interne rutiner i

¹⁸ Mandela-reglene, regel 54 og 55.

¹⁹ De europeiske fengselsreglene, regel 30.1.

²⁰ Drammen fengsel, *Inntaksinstruks*.

²¹ Litauisk, Engelsk, Polsk, Norsk, Serbisk og Rumensk.

fengselet på de mest hyppig brukte språkene i fengselet. Det kan også være nyttig å gi viktig informasjon flere ganger da innkkomsten kan være en krevende situasjon for mange.

Anbefalinger

- Fengselet bør sikre at alle innsatte ved innkommst mottar oppdatert informasjon om sine rettigheter og fengselets rutiner og det bør sikres at informasjonen er forstått.

7.2 Kommunikasjon med utenlandske innsatte

Utenlandske innsatte er ofte ekstra sårbare ved at de befinner seg langt unna hjemsted, kultur, familie og annet nettverk. Det kan føre til at de sjelden eller aldri mottar besøk, og de kan oppleve både kulturell og religiøs avstand fra andre innsatte. Det kan også føre til at de blir dårlig kartlagt ved innkommst og at deres særlige behov ikke blir avdekket. Dette kan gjøre utenlandske innsatte mer utsatte for isolasjon.

Utenlandske innsatte har krav på informasjon på et språk de forstår.²² Det pekes i denne sammenheng på at andelen utenlandske innsatte på besøkstidspunktet var 47 prosent.

Det forelå en liste over tolker som kunne tilkalles ved forkynnelser eller formidling av informasjon fra retten. Utover dette viste besøket at fengselet i svært liten grad benytter seg av tolk for å kommunisere med innsatte. Videre framkom det at fengselet ikke bruker tolk i forbindelse med innkommstamtaler. De ansatte har tilgang til Google og forsøker etter beste evne å oversette ved behov.

Det fremkom også at det i svært liten grad brukes tolk i samtaler med helseavdelingen (se også kapittel 12.5 *Bruk av tolk*).

Mangelfull informasjon om rutiner, rettigheter og plikter kan bidra til en følelse av utrygghet hos alle innsatte, men spesielt hos utenlandske innsatte. Dette kan også gjøre utenlandske innsatte mer utsatte for å bli isolert.

Forebyggingsenheten var, via tolk, i kontakt med flere personer som verken kunne norsk eller engelsk. Disse opplevde å ha et stort udekket informasjonsbehov, blant annet når det gjaldt regler og rutiner i fengselet. Mangelen på informasjon ga mange av disse en følelse av å være svært isolert. En del innsatte oppgav at de var avhengige av andre innsatte som behersket flere språk for å få informasjon.

I Kriminalomsorgens håndbok for ansatte *Utenlandske statsborgere i kriminalomsorgen*, står det følgende:

«Det skal aldri benyttes medinnsatte til oversetting i saker som omhandler noen form for juridisk saksbehandling, eller helse spørsmål. I slike saker skal det benyttes tolk. Ved oversettelser av ordinære rutiner, informasjon om regler på avdelingen og hverdagslige beskjeder kan det vurderes bistand fra medinnsatte med relevant språkkompetanse. Det er viktig at ansatte vurderer hvorvidt dette kan

²² De europeiske fengselsreglene punkt 30.1. Se også Bangkokreglene, regel 2 og Mandela-reglene, regel 54 og 55.

skape et maktforhold mellom de innsatte som vi ikke ønsker, eller om en slik rollefordeling kan skade den innsatte på en annen måte».²³

Under besøket fremkom det at innsatte har blitt brukt til å oversette informasjon til andre innsatte. Dette gjaldt hovedsakelig hverdagslige beskjeder, men det har også forekommet i konsultasjoner med helseavdelingen. I helsesamtaler skal en slik bruk av innsatte som tolk ikke forekomme (se også kapittel 12.2 *Innkomst*).

Når det gjelder hverdagskommunikasjonen er dette en praksis det er knyttet en risiko til, spesielt der kvinner og menn sitter sammen. Språk kan bli en maktfaktor som fører til ekstra sårbarhet, der kvinnelige innsatte kan oppleve å være avhengige av mannlige innsatte for å få informasjon.

Anbefalinger

- Fengselet bør tilby tolk ved innkomstsamtale til alle innsatte som ikke har tilstrekkelige ferdigheter i norsk eller engelsk eller et annet språk som ansatte fullt ut behersker, og når avgjørende informasjon skal gis på et senere tidspunkt. Spørsmålet «trenger du tolk?» bør stilles på flere språk slik at det er sikkert at det blir forstått. Tilbud om og bruk av tolk bør dokumenteres.

7.3 Informasjon om kontaktbetjentordningen

I Drammen fengsel får hver innsatt tildelt et kontaktbetjentteam bestående av en betjent fra hver avdeling. Dette for å sikre kontinuitet i kontaktbetjentarbeidet og sikre at den innsatte alltid har en kontaktperson å henvende seg til.

Ett kontaktbetjentteam får veiledning hos fengselets sosial og tilbakeføringskonsulent hver uke.

De innsatte skal få informasjon om at de har et kontaktbetjentteam ved innkomst, og betjentene skal gå innom å introdusere seg selv.

Ved forebyggingsenhetens besøk fremkom det at de fleste av de innsatte ikke viste hvem som var deres kontaktbetjent eller at det hadde tatt svært lang tid før de fikk denne informasjonen. Ledelsen i fengselet påpekte også at det kunne være et problem at betjenten ikke i stor nok grad var innom for å introdusere seg som kontaktbetjent hos de innsatte. Fengselet understreket at dette var et problem de ville ta tak i.

Anbefalinger

- Fengselet bør sikre at alle nyinnsatte får informasjon om sine kontaktbetjenter og at disse så raskt som mulig gjør seg til kjenne for den innsatte.

²³ Kriminalomsorgen, *Utenlandske statsborgere i kriminalomsorgen. Håndbok for ansatte*, 2015, side 73-74.

8 Beskyttelse og ivaretagelse

8.1 Kartlegging og håndtering av selvmordsrisiko

Erfaringer fra forebyggingsenhetens besøk så langt har vist at overganger mellom ulike steder for frihetsberøvelse utgjør en stor risikofaktor for umenneskelig og nedverdiggende behandling. Ofte kan politiet ha informasjon om for eksempel selvmordsrisiko som det er viktig at kriminalomsorgen gjøres oppmerksom på. I konkrete tilfeller der det fremkommer selvmordsfare i politiarrest, bør fengselet alltid søke å motta informasjon om dette, slik at nødvendige tilrettelegginger kan gjennomføres allerede ved innkommst.²⁴

Fengselet opplyste at slik informasjon stort sett ble overført muntlig mellom politiet og Kriminalomsorgens transporttjeneste (KTT) i selve overføringssituasjonen. Informasjonsutvekslingen var etter det fengselet opplyste ikke formalisert og det ble påpekt at det var behov for et system for informasjonsutveksling mellom politiet, retten og fengselet. I etterkant av besøket har fengselet påpekt at domsadministrasjonen og KTT har rutiner som skal sikre at viktig informasjon om innsatte med fokus på blant annet selvmordsrisiko blir formidlet til fengslene i regionen. Det påpekes videre at Drammen fengsel svært sjeldent får overført innsatte med kjent suicidalrisiko på grunn av at fengselet ikke har sikkerhetscelle.

Ved overføring av innsatte fra andre fengsler var det som regel mer informasjon tilgjengelig, ettersom ansatte kan søke i kriminalomsorgens eget etatssystem etter informasjon om den innsatte.

Forebyggingsenhetens funn viste videre at det ikke rutinemessig ble stilt spørsmål til nyankomne om psykisk helse eller selvmordstanker, verken i betjentenes samtale eller i helsetjenestens samtale (se også kapittel 12.2 *Innkommst*).

Ved kjent selvmordsrisiko eller mistanke om dette, oppgav fengselet at det ble iverksatt ekstra tilsyn med den innsatte. Ved behov for ytterligere tiltak som for eksempel sikkerhetscelle flyttes den innsatte til et annet fengsel. Fengselet hadde ingen skriftlige rutiner for forebygging eller håndtering av selvmordsrisiko.

Anbefalinger

- Fengselet bør ha skriftlige rutiner for forebygging og håndtering av selvmordsrisiko.

8.2 Trygghetsfølelse

Forebyggingsenheten fikk i sine samtaler med innsatte jevnt over gode tilbakemeldinger på de ansatte i fengselet. De innsatte gav uttrykk for at de fikk hjelp når de trengte det og at de følte seg godt ivaretatt av de ansatte. De ansatte forebyggingsenheten snakket med fortalte om et godt og stabilt arbeidsmiljø.

²⁴ Et av flere tiltak kan være å utarbeide et opplysningsskjema hvor informasjon om psykisk helse og selvmordsrisiko inngår, som sendes til politiet for utfylling før overføring fra politiarrest. Det vises her til samarbeidet mellom Bergen fengsel og Vest politidistrikt. Se Sivilombudsmannens rapport fra besøk i Bergen fengsel 4.–6. november 2014, side 15, avsnitt 5.2.3 samt rapport etter besøk i Bergen sentralarrest 25. januar 2016, side 9, avsnitt 5.1.1.

Mange innsatte gav uttrykk for at de følte seg trygge i fengselet. Forebyggingsenheten fikk likevel kjennskap til flere situasjoner der kvinner hadde fått nedsettende kommentarer og følt seg utrygge og usikre fordi de satt sammen med menn (se kapittel 5 *Situasjonen for kvinnelige innsatte*). Det kom også frem at enkelte mannlige innsatte hadde følt seg utrygge på grunn av trusler fra andre innsatte, men at dette var blitt håndtert av de ansatte. Det fremkom under besøket at det raskt ble tatt tak i konflikter eller hendelser når betjentene fikk kjennskap til dem.

For perioden 2015 og frem til april 2016 hadde fengselet registrert to hendelser med vold/trusler mellom innsatte som førte til skriftlig rapport. For vold og trusler mot ansatte var det tre hendelser i samme periode. Ingen av sakene førte til politianmeldelse. Drammen fengsel har skriftlige rutiner for mistanke og klager om vold, overgrep eller seksuell trakassering. Denne ga en beskrivelse av hva som skal gjøres ved hendelser som innebærer at den innsatte føler seg krenket av en handling utført av en annen innsatt.

Fengselet oppgav at bemanningen på dagtid mandag til fredag og kveldstid mandag til torsdag var til sammen åtte tjenestemenn – én vaktleder, én koordinator og to betjenter per avdeling. Ved fravær hadde fengselet en minimumsbemanning på syv tjenestemenn som ble vurdert ut i fra sikkerhetsmessige hensyn. I helgene bestod bemanning av syv tjenestemenn – én vaktleder og to betjenter per avdeling. Koordinator og vaktleder fordeler mannskapet ut i fra behov. Stort sett ble avdeling 6 skjermet fra å måtte bistå de andre avdelingene da dette er den største avdelingen. Spredningen av avdelinger og personellressurser over flere etasjer gjør det utfordrende å kunne bistå i andre avdelinger.

9 Kontakt med familie og venner

CPT understreker viktigheten av at innsatte kan ha kontakt med omverdenen, spesielt for å kunne ivareta forholdet til familie og nære venner.²⁵

9.1 Besøk

Besøksavdelingen lå i sjetten etasje og bestod av fire besøksrom, derav et som var tilrettelagt for barnebesøk. Det var stelletbord tilgjengelig på besøksstolettet. De tre vanlige besøksrommene var 7.5 m² store, hadde skinnsofa, bord og stol. Det var mulighet for besøk med glassvegg i ett av rommene. Det var også tre advokatrom i fengselet, hvorav ett hadde tilgjengelig videolink.

Det var kondomer tilgjengelig på to av besøksrommene, men ingen laken på besøkstidspunktet. Det ble opplyst at det legges inn nye engangslaken før helgen som er besøkstid.

Det ble oppgitt at fengselet samarbeidet med Kirkens bymisjon om bruk av en besøksleilighet utenfor fengselet. Denne kan benyttes av innsatte på dom.

Fengselet hadde en egen barneansvarlig. De oppgav at de alltid samarbeider med barnevernet i forbindelse med besøk fra barn, og at de alltid sender bekymringsmelding til barnevernet dersom innsatte har omsorg for barn. Det ble opplyst og fremgikk av registreringsskjemaet at det ble registrert ved innkomst om den innsatte har barn. Det fremkom likevel under besøket at ikke alle hadde blitt spurt om de hadde barn ved innkomst. Dette var i stor grad knyttet til språkproblemer. Fengselet oppgav også at sosialkonsulenten alltid sjekket med de registre fengselet har tilgang til for å undersøke om den innsatte har omsorg for barn. Dette var imidlertid ikke alltid mulig når det gjelder utenlandske innsatte.

Drammen har en høy andel utenlandske innsatte. Utenlandske innsatte har mindre nettverk utenfor fengselet i Norge. Dette innebærer at de sjeldnere får besøk og har få anledninger til å uttrykke seg på sitt eget språk. For utenlandske innsatte som har barn, bor barna ofte i hjemlandet. Når det gjelder barn er de kvinnelige innsatte spesielt sårbare. Det fremkom under besøket at de kvinnelige innsatte som hadde barn i et annet land synes det var vanskelig å opprettholde god kontakt.

9.2 Telefontid

De innsatte hadde 20 minutter ringetid i uken. Det ble notert som positivt at utenlandske innsatte får snakke med pårørende på sitt eget morsmål. I disse tilfellene ble samtalen tatt opp og oversatt ved behov. Flere innsatte tok opp at den tiden de fikk lov til å prate i telefon med pårørende var for kort, og gjorde det vanskelig å opprettholde god kontakt med familie og venner. Dette gjaldt spesielt de utenlandske innsatte der familie og venner ikke hadde mulighet til å komme på besøk.

Fengselet hadde ingen ordning for at utenlandske innsatte eller innsatte med pårørende langt borte kunne få utvidet ringetid eller tilgang til alternative kommunikasjonsmidler (for eksempel Skype). Fengselet bør, i samråd med overordnet myndighet, se på muligheten for å etablere en løsning for bruk av alternative kommunikasjonsmidler. En slik løsning vil kunne bøte på noe av den kontakten innsatte mister dersom familie og venner ikke har mulighet til å komme på besøk. Dette vil også være i tråd med Bangkokreglene, som blant annet presiserer at kvinnelige innsattes mulighet til å

²⁵ CPT Standards, side 18, punkt 51.

opprettholde kontakt med familien bør ivaretas av fengselet.²⁶ I de europeiske fengselsreglene fremkommer det at «fengselsmyndighetene skal bistå innsatte i å opprettholde tilstrekkelig kontakt med omverdenen, og skal gi dem den velferdsstøtten som er nødvendig for å gjøre dette».²⁷ Mandela-reglene inkluderer også elektroniske og digitale kommunikasjonsformer for kontakt mellom innsatte og deres pårørende.²⁸

Anbefalinger

- Fengselet bør legge til rette for innsatte som ikke har mulighet til å få besøk av familie og venner utenfor fengselet på grunn av lang reisevei, kan få kommunisere med dem via Skype eller tilsvarende nettløsning.

²⁶ Bangkokreglene, regel 26.

²⁷ De europeiske fengselsreglene, punkt 24.3.

²⁸ Mandela-reglene, regel 58 nr. 1a.

10 Aktivitetstilbud og fellesskap

Et godt utbygd aktivitetstilbud er viktig for å forebygge isolasjon og er også av betydning for å gi de innsatte meningsfull progresjon i straffegjennomføringen. Retten til opplæring er nedfelt i internasjonale konvensjoner og anbefalinger og skal sikre at både norske og utenlandske innsatte får et opplæringstilbud de kan ha utbytte av.²⁹ I punkt 26.3 i de europeiske fengselsreglene framkommer det at «Arbeidet som tilbys, skal så vidt mulig være av en slik art at det opprettholder eller øker de innsattes evne til å forsørge seg etter løslatelsen».

10.1 Sysselsetting

Kriminalomsorgen skal legge til rette for at innsatte får et aktivitetstilbud på dagtid.³⁰

Sysselsettingstilbudet i Drammen fengsel omfattet skoletilbud, verkstedsdrift, kjøkkentjeneste, renhold i fengselet, vaskeri og renhold i avdeling. Drammen fengsel tilbød varetektsinnsatte aktiviteter på lik linje med domfelte. Det kom frem under besøket at mange av de som hadde et aktivitetstilbud i avdeling 6 kun hadde tilbud før eller etter lunsj. På besøkstidspunktet var det minst elleve innsatte i avdeling 6 som ikke hadde tilbud. I avdeling 7 hadde de fleste tilbud hele dagen, ofte arbeid og skole i kombinasjon. I avdeling 1 var det ingen med tilbud om arbeid eller skole.

Fengselet oppgav at arbeidsdriften ved fengselet bestod av følgende:

- Montering av el-materiell i verkstedet som består av tre ulike rom. Til sammen ti kvinner og menn kan arbeide i verksteddriften.
- Vaskeriet der tre kvinner eller menn vasker privat og anstalttøy. Det føres kun sporadisk tilsyn med denne aktiviteten. Kvinner og menn arbeidet derfor ikke sammen.
- Kjøkkenet der til sammen tre kvinner og menn jobbet turnus.
- En ganggutt eller -jente per avdeling.
- En renholder.
- Det er også blitt gjennomført forefallende arbeid på oppdrag fra Statsbygg.

Skolen i fengselet hadde fire stillinger. Skolen underviser på alle trinn og tilbød studiekompetansefag, felles allmennfag til yrkesfaglige studieretning, datakortet, engelsk og norsk 2, musikk og musikkproduksjon, og deler av eller hele fagbrevet som institusjonskøkk i samarbeid med kjøkkenet.

Skolen var organisert i to klasser med cirka seks elever i hver klasse. I tillegg hadde de to til tre selvstudieplasser. Undervisningen var organisert med fire skoletimer før lunsj, to skoletimer etter lunsj. For å gi et tilbud til så mange som mulig ble nye grupper elever tilbudt skole etter lunsj. Fengselet oppgav at de også utsteder skoleattester/kompetansebevis til elever som ikke gjennomfører eksamener.

I perioden 1.1.2016 til 1.4.2016 hadde skolen 40 elever – der 15 var kvinner (37,5 prosent). I bandet hadde de 17 deltakere, derav fire kvinner.

Alle avdelingene hadde tilbud om egentrening i treningsrom. I avdeling 1 (mottaksavdelingen) ble de innsatte tilbudt trening minst en gang i uken. I avdeling 6 var det faste treningstider for de som var

²⁹ St. meld 37 (2007 – 2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

³⁰ Straffegjennomføringsloven § 18.

sysselsatt og de som ikke var sysselsatt mandag, onsdag og fredag. I avdeling 7 foregikk treningen i fellesskapstiden både på ukedagene og i helgen – såkalt fri trening. I tillegg ble følgende tilbudt:

- Jentegrupper to ganger i uken (tre til åtte jenter) med opplæring i trening
- Spinning en gang i uken for fem menn og kvinner, gjennomføres også jentegrupper ved behov

Fengselet hadde også et bibliotek som fremstod som veldrevet og var bemannet to dager i uken.

Tall fra Drammen fengsel viser at andel dagsverk med aktivitet for begge kjønn i 2015 var 72,8 prosent.³¹ For kvinner i perioden 1.1. 2015 til 1.12. 2015 var andel dagsverk med aktivitet for kvinner 68 prosent (desember er ikke med i dette tallet). Tallet for menn er 74 prosent (inkludert desember) i 2015. I 2016 (1.1–4.4) var andel dagsverk med aktivitet 82 prosent for menn og 81,4 prosent for kvinner. Tallene omfatter alle innsatte som har hatt mer en to timer styrt aktivitet utenfor cellen i løpet av en dag. Styrt aktivitet inkluderer ikke tid ute i friluft, egentrening eller fellesskap. I følge Strategi for utvikling av kriminalomsorgens arbeidsdrift 2015-2018 skal det arbeides mot en at en andel på 90 prosent av de innsatte er aktivisert innen 2018.³²

På besøkstidspunktet var det tolv kvinnelige innsatte, men ingen kvinnegruppe på vaskeriet.

Fengselets aktivitør tilbyr treningstimer for kvinner to ganger i uken. Ut over dette har ikke fengslet noe tilbud der de kvinnelige innsatte er separert fra de mannlige innsatte.

Anbefalinger

- Fengselet bør iverksette tiltak for styrke sysselsettingsgraden.
- Fengselet bør legge til rette for aktiviteter der kvinnelige innsatte kan være separert fra mannlige innsatte.

10.2 Fellesskap og tid utenfor cella

Bygningsmassen ga ikke gode muligheter for fellesskap i avdelingene. I avdeling 6 og 7 ble fellesskapet gjennomført i korridorene, der det stod sofaer, stoler og bord. Det var spill og aviser tilgjengelig. Celledørene stod åpne under fellesskapet. De innsatte kunne være inne på hverandre celler, men hadde ikke anledning til å lukke døren. Kvinnelige og mannlige innsatte har fellesskap sammen (se også kapittel 5 *Situasjonen for kvinnelige innsatte*). I avdeling 6 hadde de to underavdelingene 6.1 og 6.2 fellesskap på ulike tidspunkt. I avdeling 7 hadde alle fellesskap sammen.

Tall gitt av fengselet for 2015³³ viser at anslagsvis 41 prosent av de innsatte hadde mindre enn åtte timer utenfor cella på hverdager. I helgene hadde cirka 93 prosent av de innsatte mindre enn åtte timer utenfor cella. De som satt på avdeling 1 hadde aldri mer enn åtte timer utenfor celle (se også del 11.2 om utelukkelse fra fellesskap). Ut i fra fengselets rutinebeskrivelser fremkom det at de som sitter i avdeling 1 i helgene kun har en time utenfor cella mens de på hverdager har opptil tre timer. Dette er svært lite og understreker behovet for at innsatte er kortest mulig tid i denne avdelingen.

³¹ Et dagsverk tilsvarer mer enn to timer styrt aktivitet utenfor cellen. Dette inkluderer da ikke luft, egentrening eller fellesskap.

Fengselet oppgir at de i helgene bestreber seg på å utvide luftetidene slik at tiden utenfor cellen blir mellom en og to timer.

Avdelingen var ikke tilrettelagt for fellesskap, men hadde et rom på størrelse med en celle der alle innsatte tilbys minimum en time aktivitet om dagen mandag til fredag.

I henhold til fengselets rutinebeskrivelser hadde de innsatte i avdeling 6 kun 3,5 timer utenfor cella i helgene. I avdeling 7 hadde de som ikke arbeidet på kjøkkenet eller i vaskeriet seks timer og 15 minutter utenfor cella i helgene. Tiden utenfor cella er langt under anbefalinger i internasjonale retningslinjer i alle avdelinger i helgene og i avdeling 1 både på hverdagene og i helgene. Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT) anbefaler at alle innsatte bør ha mulighet til minst åtte timer ute av cella per dag, sysselsatt med meningsfulle aktiviteter.³⁴

Det kom frem under besøket at mange innsatte syntes det var lite aktivitet og mye innlåsing i fengselet. Det var heller ikke mulighet for felles måltider i noen av avdelingene. Ut ifra et forebyggingsperspektiv kan manglende aktivisering og menneskelig kontakt utgjøre en risiko for innsattes helse, velferd og soningsprogresjon.

Den høye andelen innsatte som tilbringer under åtte timer utenfor cellen sin, og de til dels begrensede muligheter for aktivitet både på hverdager og i helger er problematisk. Dette forsterkes av at mange av de innsatte er i varetekt og derfor i en spesielt sårbar fase, og at det er mange utenlandske innsatte som til dels føler seg isolert på grunn av språk.

Anbefalinger

- Fengselet bør iverksette tiltak som sikrer at innsatte som ikke er ilagt restriksjoner har anledning til å tilbringe minst åtte timer utenfor cella hver dag, sysselsatt med meningsfulle aktiviteter. Det bør spesielt legges til rette for mer tid utenfor cellen i helgene.

10.3 Rusprogram

Undersøkelser viser at cirka 60 prosent av innsatte i norske fengsler har et kjent rusproblem.³⁵ Videre viser forskning at kvinner i fengsel generelt har en tyngre rusavhengighet enn menn i fengsel.³⁶

I brev fra fengselet fremkom det at tre kortprogram i rusmestring var blitt gjennomført tre ganger med til sammen 15 deltakere i perioden 2015/2016 (til og med 4.4.2016). Kurset gjennomføres to ganger i året. Fengselet informerte videre at kvinnelige innsatte ikke hadde fått tilbud om kortprogram i rusmestring slik som mannlige innsatte. Årsaken ble opplyst å være at instruktørene for kortprogrammet, av hensyn til åpenhet i gruppen, ikke ønsket å arrangere felles kurs for begge kjønn og at antallet kvinner var for lite. Det hadde vært drøftet å tilby en egen kvinnegruppe om rusmestring, men dette var ikke gjennomført. Ledelsen påpekte at det har vært en utfordring å tilby kvinnegrupper på grunn av få kvinnelige innsatte, som sitter kort tid i Drammen fengsel.

³⁴ CPT Standards, side 17, punkt 47.

³⁵ St. meld 37 og Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008–2011.

³⁶ Friestad og Hansen (2004).

Anbefalinger

- Fengselet bør sikre at kvinner med behov for rusmestringsprogram får tilbud om kurs eller annet tilrettelagt opplegg på lik linje med menn.

11 Kontrolltiltak

Drammen fengsel hadde ikke sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng. Det kom frem under besøket at personer som har kjent historikk når det gjelder utagering eller psykiske problemer blir sendt til andre fengsler enn Drammen. Det er likevel ikke slik at man kjenner historikken til alle. I tilfeller der det forekommer alvorlig utagering eller der en innsatt for eksempel er tydelig suicidal eller skader seg selv vil fengselet så fort som mulig overføre den innsatte til et annet fengsel.

11.1 Visitering

Visitering i Drammen fengsel gjennomføres ved innkomst og utgang fra fengselet, samt i etterkant av besøk og permisjon. Visitasjonene innebærer full avkledding og gjennomgang av klærne. Etter besøk går den innsatte i tillegg til visitasjonene gjennom metalledektoren.

Internasjonale normer slår fast at visitering kun skal utføres av personell av samme kjønn som den innsatte.³⁷ Videre fremkommer det av retningslinjene til straffegjennomføringsloven punkt 3.31 at «kroppsvisitasjon bør utføres av tilsatt av samme kjønn som den innsatte. Dersom visitasjonen må gjennomføres av en person av det motsatte kjønn, skal en annen tilsatt være tilstede».³⁸

Funn under besøket viser at Drammen fengsel bestreber seg på at visitering skal gjennomføres av ansatte med samme kjønn. Ingen av de innsatte forebyggingsenheten snakket med hadde opplevd å bli visitert av ansatt av motsatt kjønn. I de tilfeller der det var en kvinnelig og mannlig ansatt til stede under innkomsten stod den ansatte av motsatt kjønn utenfor rommet med lukket dør under selve visiteringen.

Anbefalinger

- Visitasjon bør gjennomføres trinnvis ved at den internerte får tilbake klær til overkroppen før plagg nedentil fjernes.

11.2 Utelukkelse fra fellesskapet

Ifølge straffegjennomføringsloven § 37 kan fengselet beslutte at en innsatt helt eller delvis skal utelukkes fra fellesskapet med andre innsatte dersom det er nødvendig for å hindre at innsatte fortsetter å påvirke miljøet i fengselet på en særlig negativ måte, hindre innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremsette trusler mot andre, hindre betydelig materiell skade, hindre straffbare handlinger, for å opprettholde ro, orden og sikkerhet eller dersom den innsatte ønsker det selv. Hel eller delvis utelukkelse etter første ledd skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig, og det skal skje en fortløpende vurdering av om det fortsatt er grunnlag for utelukkelsen.

³⁷ Ref. Mandela-reglene, Bangkokreglene og de europeiske fengselsreglene.

³⁸ Ref. St. meld 31 (2007 – 2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

Det skal alltid fattes vedtak ved utelukkelse fra fellesskapet.³⁹ I tilfeller der innsatte soner under forhold som i realiteten tilsvarer hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap, i tiden det normalt avvikles fellesskap ved fengselet, skal det fattes vedtak om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap.

I Mandela-reglene følger det at isolasjon som overstiger 15 døgn, skal være forbudt. Bakgrunnen for tidsgrensen er forskningsfunn om at isolasjonsskader kan bli irreversible etter dette. I regel 44, defineres isolasjon («solitary confinement») slik:

«For the purpose of these rules, solitary confinement shall refer to the confinement of prisoners for 22 hours or more a day without meaningful human contact. Prolonged solitary confinement shall refer to solitary confinement for a time period in excess of 15 consecutive days.»

11.2.1 Omfang og varighet

Alle nyankomne får fra første dag vedtak om delvis utelukkelse med begrunnelsen *i påvente av plass i fellesskapsavdeling*.⁴⁰ Disse sitter i avdeling 1 (mottaksavdelingen).

Fengselet oppgir at de ikke fattet noen vedtak om hel utelukkelse som oversteg 14 dager i 2015 og frem til og med 5.4.2016.

Drammen fengsel opplyste i brev om at det i 2015 var blitt fattet til sammen 352 vedtak om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap. Det ble i 2015 fattet 315⁴¹ vedtak gjeldende påvente av plass i fellesskapsavdeling, 30 vedtak om som forebyggende tiltak og syv vedtak om utelukkelse etter eget ønske.

I 2016 var det i perioden frem til 5.4.2016 fattet til sammen 55 vedtak om hel eller delvis utelukkelse. Det ble fattet 39⁴² vedtak gjeldene påvente av plass i fellesskapsavdeling, tolv vedtak som forebyggende tiltak og fire vedtak om utelukkelse etter eget ønske.

11.2.2 Rettssikkerhet i saksbehandlingen

En gjennomgang av et utvalg av vedtak fra 2016, viste at vedtakene ikke hadde vesentlige mangler. Det påpekes imidlertid at vedtak om utelukkelse bør inneholde en beskrivelse av om det er forsøkt mindre inngripende tiltak, for eksempel om det ved hel utelukkelse er blitt vurdert delvis utelukkelse.

Videre var det endel feilføringer på paragraf i 2015 og i 2016. Dette så det ut til at fengselet nå hadde grepet tak i og var i ferd med å rette opp.

Antallet vedtak om utelukkelse fra fellesskap i påvente av plass i fellesskapsavdeling viste at fengselet overholder kravet om at innsatte soner under forhold som i realiteten tilsvarer hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap, i tiden det normalt avvikles fellesskap ved fengselet, skal ha vedtak om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap.

³⁹ Begrensninger i, eller utelukkelse fra, det alminnelige daglige fellesskap kan bare vedtas hvis vilkårene i straffegjennomføringsloven §§ 17 annet ledd, 29 annet ledd, 37, 38, 39 eller 40 annet ledd bokstav d er oppfylt. Dette følger av en tolkning av straffegjennomføringsloven § 17 første ledd, og er bekreftet i Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer, punkt. 3.15.17.

⁴⁰ Etter § 3 37. 8 - med unntak av de som har restriksjoner bestemt av retten.

⁴¹ Derav 36 feilføringer som skulle vært etter § 37.8 med begrunnelsen i *påvente av plass i fellesskapsavdeling*.

⁴² En gjennomgang av vedtaksloggen fra 2016 viser at 10 av disse vedtakene var feilføringer som skulle vært etter § 37.8 med begrunnelsen i *påvente av plass i fellesskapsavdeling*.

11.2.3 Oppfølging av innsatte i mottaksavdelingen

Under besøket ble det undersøkt hvordan fengselet arbeider for å forebygge skadevirkninger av isolasjon, med spesielt fokus på avdeling 1.⁴³

I avdeling 1 sitter nyinnsatte i påvente av å bli flyttet opp til fellesskapsavdelingene og innsatte som er ilagt full isolasjon av retten. I denne avdelingen sitter også innsatte som av ulike grunner ikke kan sitte i de andre avdelingene – dette kan gjelde konflikt med andre innsatte, som reaksjon på utagerende eller uønsket oppførsel eller av eget ønske. De innsatte har ikke tilbud om jobb eller skole i denne avdelingen. Som vist tidligere i rapporten er dette ikke en fellesskapsavdeling.

Forebyggingsenheten merket seg som positivt at Drammen fengsel hadde ansatt en egen aktivitør.⁴⁴ Det fremkom at aktivitørens hovedoppgave var å aktivere og følge opp de som sitter i avdeling 1, mottaksavdelingen. Der ble det tilbudt minst en time daglig med ulike aktiviteter⁴⁵ til de som ikke har restriksjoner besluttet av retten. Aktivitøren oppgav at hun daglig fulgte opp de som er isolert, både innsatte som sitter på full isolasjon besluttet av retten og de som selv velger å isolere seg.

Det fremkom under besøket at fengselet forsøker å tilby hyppigere opphold i frisk luft enn en time om dagen, spesielt til de som var fullt isolert fra retten. Det bemerkes at lufterommet som ble benyttet av mottaksavdelingen ikke fremstod som et reelt uteområde (se kapittel 6.1 *Uteområder*). Det ble oppgitt at det var det en målsetting å ha de innsatte utlåst til sammen tre timer om dagen. Det var imidlertid uklart om dette ble gjort. Det kom videre frem at betjente var flinke til å gå innom de innsatte i avdelingen. I fengselets rutiner er det satt av faste tidspunkter for samtaler med innsatte, og avsatt tid til innsatte med særskilte behov. Se også kapittel 12.3 *Oppfølging av isolerte*.

Anbefalinger

- Fengselet bør sikre korrekt lovanvendelse på vedtak om utelukkelse fra fellesskap.

⁴³ Straffegjennomføringsloven § 2 tredje ledd og forskrift om straffegjennomføring § 3-35 andre ledd.

⁴⁴ Har vært ansatt siden 1. oktober 2014.

⁴⁵ Disse aktivitetene kan være trening, håndarbeid, tegning mv.

12 Helsetjenester

Helsetjenesten i Drammen fengsel er tilknyttet Drammen kommune. Lederen for helseavdelingen har ikke sin arbeidsplass i fengselet, men ved Senter for rusforebygging i kommunen. Fengselsledelsen har to faste møter i året med lederen for helseavdelingen.

På besøkstidspunktet hadde helseavdelingen følgende sammensetning:

- Tre sykepleiere i tilsammen to 100 prosent stillinger, derav en helsesøster og to psykiatriske sykepleiere.
- Fysioterapeut i 20 prosent stilling
- Lege i 40 prosent stilling
- Tannlege én dag annenhver uke.

Fengselet hadde kvinnelig lege, kvinnelig fysioterapeut og to kvinnelige og en mannlig sykepleier. I lys av at fengselet har kvinnelige innsatte var det positivt at både legen, fysioterapeuten var kvinner.

Kvinnens helseutfordringer og det at kvinner som sitter i fengsel kan ha et problematisk forhold til egen kropp og helse, er bakgrunnen for at det i Bangkokreglene slås fast at:

«If a woman prisoner requests that she be examined or treated by a woman physician or nurse, a woman physician or nurse shall be made available, to the extent possible, except for situations requiring urgent medical intervention. If a male medical practitioner undertakes the examination contrary to the wishes of the women prisoner, a woman staff member shall be present during the examination».⁴⁶

12.1 Tilgang til helsetjenester

Innsatte kunne bestille time hos helseavdelingen ved bruk av samtalelapp. Flere innsatte oppgav imidlertid at de gav muntlig beskjed til betjentene dersom de hadde behov for kontakt med helsetjenesten. De fleste av de som ikke synes å kjenne til at man kunne ta i bruk samtalelappene var utenlandske innsatte. De som brukte samtalelapp for å be om time hos helseavdelingen forklarte at de leverte lappen til betjentene uten konvolutt. Det ble ikke observert konvolutter tilgjengelig sammen med samtalelappene på de to fellesskapsavdelingene. Flere oppgav også at de hadde oppfattet at de måtte skrive en begrunnelse på lappen.

Helseavdelingen understreket at den ikke hadde behov for at begrunnelse på samtalelappen, men at dette tidligere kan ha blitt signalisert som et behov fra legen. I noen tilfeller mottok helseavdelingen forespørsel om legetime i lukket konvolutt, men dette var sjelden.

På samme måte som andre har innsatte rett til å kommunisere konfidensielt med helsepersonell. Helseinformasjon som er ment for helseavdelingen skal ikke direkte eller indirekte måtte deles med fengselets ansatte.⁴⁷ De innsatte skal kunne føle seg trygge på at deres rett til privatliv blir respektert.

⁴⁶ Bangkokreglene, regel 10, nr. 2.

⁴⁷ CPT Standards, side 39, punkt 34.

Etter at helseavdelingen har mottatt en samtalelapp tar sykepleier kontakt med den innsatte for å finne ut det videre behovet for oppfølging. Det ble oppgitt at det som regel ikke går mer enn en uke før man får legetime.

De aller fleste innsatte som hadde vært i kontakt med helsetjenesten ga uttrykk for at de fikk oppfølging forholdsvis raskt. Hvor fornøyde de innsatte var med oppfølgingen fra helseavdelingen var noe varierende.

Helseavdelingen hadde ikke spesielt fokus på kvinner eller kvinnehelse.

Anbefalinger

- Fengselet bør sørge for at alle henvendelser til helseavdelingen, herunder til tannlege, fysioterapeut, psykolog og psykiater, behandles fortløpende. Ansatte bør sikre at samtalelapper til helseavdelingen legges i lukket konvolutt, og at konvolutter gjøres lett tilgjengelig for alle innsatte.
- Fengselet bør sørge for at det finnes samtalelapper på de mest hyppig brukte språkene.

12.2 Innkomst

I Mandela-reglene trekkes det frem at alle helsepersonell skal se, snakke med og undersøke enhver nyinnsatt så fort som mulig etter innkomst, og etter det ved behov. Dette er viktig for å avdekke eventuell sykdom, psykisk tilstand og selvmordsrisiko, sårbarheter og helsebehov. Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT), legger i sine anbefalinger vekt på helsetjenestens rolle i selvmordsforebygging.⁴⁸ Tilsvarende fremheves det i de europeiske fengselsreglene at fengselets helsetjeneste «skal spesielt legge vekt på å forebygge selvmord».⁴⁹

Helsetjenesten oppgav at det skal gjennomføres helsesamtale med alle nyinnsatte første virkedag etter innkomst. Disse samtalene gjennomføres på de innsattes celle i mottaksavdelingen.

Under besøket kom det imidlertid frem at mange ikke hadde hatt eller ikke opplevde å ha hatt samtale med noen fra helseavdelingen i forbindelse med innkomsten.

Inntrykket av at nyinnsettelse ikke alltid ble registrert av helsetjenesten, ble bekreftet fra andre kilder. Konsekvensen av dette var at enkelte innsatte ikke fikk innkomstsamtale med helsepersonell den første tiden etter innsettelse og i noen tilfeller ikke før vedkommende selv kontaktet helsetjenesten. Det kom ikke klart fram hva som var bakgrunnen for dette. Det ble orientert om nyinnsettelse på morgenmøte mandag til fredag der helseavdelingen deltar. I tillegg får helseavdelingen en ny innsattliste hver morgen. Videre skal helseavdelingen også være tilstede på koordineringsmøte hver onsdag der man går gjennom alle nye innsatte og hva som er gjort for dem.

Helseavdelingen brukte et kartleggingsskjema under sine innkomstsamtaler med de innsatte. Skjemaet var tilgjengelig på en rekke språk. Det skulle i utgangspunktet fylles ut av den innsatte selv, noe som kunne være utfordrende for innsatte med lese- og skrivevansker.

⁴⁸ CPT Standards, side 44, avsnitt 57-59.

⁴⁹ De europeiske fengselsreglene, punkt 47.2.

Det kom frem at spørsmål om psykisk helse og eventuell selvmordsrisiko ikke ble stilt til alle innsatte, men kun dersom helseavdelingen mistenkte en særskilt risiko. Fysiske tegn på selvskading, informasjon om rusmisbruk eller kjennskap til at den innsatte brukte medisiner, kunne gi grunnlag for spørsmål om psykisk helse.

Alt i alt fremstod helseavdelingens innsamlingssamtale som noe usystematisk. Blant annet syntes en del spørsmål forbeholdt norske innsatte og det fremstod som sannsynlig at helseavdelingen både på grunn av dette og på grunn av manglende bruk av tolk (se kapittel 12.5 *Bruk av tolk*), gikk glipp av en del viktig informasjon om psykisk helse, spesielt for utenlandske innsatte.

Det ble påpekt at mange innsatte sliter psykisk. Helseavdelingen henviste i noen tilfeller til DPS eller til innleggelse i psykisk helsevern. I noen tilfeller ble innsatte overført til andre fengsler på grunn av psykisk ustabilitet eller utagering.

Helseavdelingen påpekte at det var viktig at betjentene samtalte med innsatte som fremstod som urolige eller sårbare. De fleste av betjentene var, i følge helsetjenesten, gode til dette. Betjentene informerte også helseavdeling dersom de var bekymret for helsen til en innsatt.

Anbefalinger

- Fengselet og helseavdelingen bør i samarbeid kvalitetssikre rutinene for informasjonsflyt mellom fengselet og helseavdelingen om nyinnsatte
- Helsetjenesten bør sikre at alle nyinnsatte får en helsevurdering av lege, eller sykepleier som rapporterer til lege, helst i tilknytning til innsamlingssamtale eller senest i løpet av ett døgn.
- Helsetjenesten bør utarbeide rutiner for å kartlegge psykisk helse og selvmordsrisiko i innsamlingssamtalen

12.3 Oppfølging av isolerte

Dersom det var innsatte som var i full isolasjon besluttet av retten, fikk helseavdelingen beskjed om dette av fengselet. I disse tilfellene ble det bekreftet at helseavdelingens rolle er å se til de isolerte daglig. Samtidig ble det påpekt at dette noen ganger var vanskelig å gjennomføre da innsatte kunne være ute i avhør, i retten eller liknende. Forebyggingsenheten fikk bekreftet også fra andre kilder at helseavdelingen ikke alltid besøkte de som satt isolert daglig.

CPT påpeker at helsepersonellens rolle når det gjelder innsatte som sitter på full isolasjon blant annet er å besøke den innsatte regelmessig og minst en gang om dagen.⁵⁰ I de europeiske fengselsreglene fremkommer det følgende:

«Legen eller en kvalifisert sykepleier som rapporterer til legen, skal legge særskilt vekt på helse til innsatte som holdes i isolat, skal besøke slike innsatte daglig og skal gi dem omgående medisinsk bistand og behandling når slike innsatte eller de fengselsansatte anmoder om det».⁵¹

Helseavdeling ble tidvis spurt om å bistå betjentene i å motivere innsatte som ønsket å isolere seg selv på avdeling 1 til å flytte opp til en av fellesskapsavdelingene.

⁵⁰ CPT Standards, side 37, avsnitt 63.

⁵¹ CPT Standards, side 19, avsnitt 53, og de europeiske fengselsreglene punkt 43.2.

Anbefalinger

- Helsetjenesten bør sikre at innsatte som sitter på full isolasjon får tilsyn av helsepersonell minimum en gang om dagen.

12.4 Medisiner

Med unntak av LAR var det betjentenes oppgave å dele ut medisiner, som helseavdelingen har lagt i ukesdosetter. Alle betjenter gikk gjennom et kort medisinkurs som var utarbeidet av en farmasøyt. Det ble gitt egne kortere kurs for sommervikarer slik at også disse kunne dele ut medisiner.

Helseavdelingen bekreftet at det forekom avvik i medisindelingen. Alle avvik ble registrert i kommunens eget avvikssystem. Betjentene skal sjekke antall piller opp mot kardeks og alltid spørre om navn ved utdeling. De fleste avvikene forekom fordi betjentene ikke hadde sjekket navn, men kun cellenummer, og ikke var oppmerksomme på om en innsatt hadde byttet celle.

LAR ble delt ut av helseavdelingen på hverdagene, og annet helsepersonell fra kommunen i helgene.

Anbefalinger

- Fengselet og helseavdelingen bør samarbeide om å sikre at det ikke forekommer avvik i forbindelse med utdeling av medikamenter.

12.5 Bruk av tolk

Det kom frem at helsetjenesten i hovedsak ikke bruker tolk i sine innsamlinger med nye innsatte, og svært sjeldent i vanlige konsultasjoner. Helseavdelingen påpekte at det kunne være vanskelig å skaffe tolk raskt nok gjennom Introduksjonssenteret i Drammen kommune som helsetjenesten ved fengselet er pålagt å bruke. Det hadde forekommet at ansatte ved fengselet var blitt benyttet som tolk i forbindelse med helsesamtaler. Forebyggingsenheten fikk også vite at innsatte i enkelte tilfeller var blitt brukt som tolk i samtale med helseavdelingen.

Manglende bruk av tolk resulterer i at helseavdelingen får for lite og for dårlig informasjon om innsattes helsetilstand. God kommunikasjon som får frem pålitelig og relevant informasjon er avgjørende for å kunne gi pasienter den helsehjelpen de har krav på. Bruk av andre enn autoriserte tolker under helsesamtaler vil også innebære et brudd på pasientens rett til konfidensialitet om egne helseopplysninger.

Dette innebærer at hverken ansatte eller innsatte bør benyttes som tolk i helsetjenestens samtaler med innsatte pasienter.

Anbefalinger

- Helseavdelingen bør aldri bruke betjenter eller innsatte som tolk i forbindelse med helsesamtaler.
- Det bør benyttes tolk ved behov i samtaler med helsetjenesten.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no/forebyggingsenheten

